

К. Н. Милевского, 1893. – IV /521/ XXV /3/ с.

9. Милорадович Г.А. Василий Григорьевич Туманский: биографический очерк / Г.А. Милорадович. – Чернигов: В Губернской типографии, 1858. – 48 с.

10. Модзалевский В.Л. Малоросійський родословник. Т. 5, вип. 2 / В.Л. Модзалевський; [ред. кол.: С.В. Шурляков (відп. секретар) та ін.; упорядкув.: В.В. Томазов]. – К.: [б. в.], 1998. – 96 с.

11. Оглоблин О.П. Люди старої України / О. Оглоблин. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1959. – 326 с.

12. Російський державний історичний архів, ф. 1343, оп. 30, спр. 3351.

13. Семенников В.П. Собрание старающегося о переводе иностранных книг, учрежденное Екатериной II. 1768–1783 гг.: Историко-литературное исследование / В. П. Семенников. – СПб.: Тип. «Сириус», 1913. – 98 [1] с.

14. Сенатский архив. – СПб.: Сенатская тип., 1909. – Т. 13: Указы. Протоколы Правительствующего сената по секретной экспедиции 1764 и 1765 г.; Указы и повеления Императрицы Екатерины II за июль – декабрь 1763 и январь 1764 г. – XXXVIII, 614 с.

15. Сочинения, письма и избранные переводы Дениса Ивановича Фон-Визина / [Ред. изд. П. А. Ефремова]. – СПб.: изд. И. И. Глазунова, 1866. – [4], LXI, [2], 691 с.

16. Туркестанов Н.Н. Губернский служебник, или Список генерал-губернаторам, правителям, поручикам правителя, председателям уголовной и гражданской палат и дворянским предводителям в 47 наместничествах (губерний). (1777–1796 г.) / Сост. кн. Н. Туркестановым. – СПб.: тип. В.В. Нусвальта, 1869. – [8], 143 с.

17. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДАК України), ф. 54, оп. 1, спр. 2899.

18. ЦДАК України, ф. 54, оп. 1, спр. 3108.

19. ЦДАК України, ф. 54, оп. 3, спр. 11352.

20. ЦДАК України, ф. 54, оп. 1, спр. 14099.

21. ЦДАК України, ф. 206, оп. 1, спр. 344.

22. ЦДАК України, ф. 990, оп. 1, спр. 118.

23. Частная переписка Г.А. Полетики (1750–1784 г.) // Киевская старина. – 1893. – № 48. – С. 98–119; 1894. – № 10. – С. 111–135.

24. Шемшученко Ю.С. Наш друг Туманский (К 200-летию со дня рождения) / Ю.С. Шемшученко. – К.: Издательский дом «Юридична книга», 2000. – 654 с.

25. Штранге М.М. Демократическая интеллигенция России в XVIII веке / М.М. Штранге. – М.: Наука, 1965. – 306 с.

26. Фенелон Ф.О. Воспитание девиц / Сочинение г. Фенелона архиепископа дюка Камбрийского; С французского языка переводил Иван Туманский Герольдмейстерской канторы переводчик. – 3-е изд. – М.: Типография университета у Н. Новикова, 1788. – 240 с.

Тригуб А.А. Иван Григорьевич Туманский – переводчик и чиновник конца XVIII в.

В статье освещается жизненный путь и просветительская деятельность «подзабытого» представителя казацко-старшинского рода Туманских – Ивана Григорьевича Туманского.

Ключевые слова: И.Г. Туманский, Глухов, биография, Просветительство.

Tryhub O.O. Ivan Hryhorovych Tumansky – translator and official of the late 18th century

The article highlights the life and educational activities of Ivan H. Tumansky, an almost forgotten representative of the Tumansky Cossack starshyna family.

Key words: Ivan H. Tumansky, Hlukhiv, biography, Enlightenment.

11.03.2015 р.

УДК 614.23:94.(477) «17» Ф.П.Дусик

**В.Г. Нікімін
М.І. Терех**

Ф.П. ДУССИК – ОСОБИСТИЙ ЛІКАР ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ К.Г. РОЗУМОВСЬКОГО

На основі історичних джерел досліджується життєвий шлях лікаря Ф.П. Дуссика – особистого лікаря гетьмана України графа К.Г. Розумовського. Подаються дані про деякі хвороби гетьмана.

Ключові слова: лікар, Батурина, надвірний радник, гетьман, надгробний пам'ятник.

У 1794 р. після угамування політичних пристрастей, мотивуючи погіршенням стану здоров'я (так було насправді), гетьман України, граф Кирило Григорович Розумовський відходить від державних справ, складає повноваження Президента Академії наук і повертається знову до Батурина, на Україну. Тут він проведе останні роки життя і зробить ще немало добрих справ.

Із графом до Батурина переселяється і його особистий лікар Ф. Дусик. Він замінив доктора медицини француза Ді Фаї і лікаря Ено, які літом 1761 р. «приїхали в Батурина, приглашенніе из Франции Разумовским» [1, 265].

Відомо, що у 1796 р. в Батурині, при графському дворі, працювали «доктор Гунт англичанин, живущий по контракту; доктор немец надворный советник Дусик; лекарь Дусик, сын доктора...» [2, 472].

Ряд дослідників, зокрема О. Васильчиков [2], Я. Чистович [4], О. Грандо [5], В. Різниченко [12] згадували у своїх працях прізвище Ф. Дуссика. Розширити знання про діяльність особистого лікаря гетьмана К.Г. Розумовського.

Фома (Хома) Петрович Дусик (народився 1765 року, помер 20 грудня 1801 року) – онімечений чех, який спочатку працював лікарем в австрійській службі (армії). Звільнившись у 1782 р., він приїхав до Полоцького намісництва в Городицький повіт, потім – у Рязанське намісництво [3, 46]. 23 липня 1784 р. Ф. Дусик здобув право «лекарской практики», і з цього часу перебував при генерал-фельдмаршалі К.Г. Розумовському [4, CLXII]. Культ науки і культури, який сповідався в гетьманській родині, сприяв піднесенню творчих сил придворного лікаря. У березні він 1785 р. звернувся до Медичної колегії за дозволом скласти докторський екзамен і в травні того ж року здобув ступінь доктора медицини. Цього року ним була підготовлена наукова праця «Об астме» (це – рукопис латинською мовою) [5, 76]. Фома Петрович мав трьох синів – Михайла, Олександра та Фому.

Фома та Михайло Дусики пішли по батьківським стопами, отримали диплом лікаря. У 1806 р. Фома Фомич працював в Московському відділенні Державного асигнаційного банку лікарем [6, 504]. Через декілька років він отримав чин штаб-лікаря і у 1821 р. обійняв

Могила придворного гетьманського лікаря
Хоми Дуссика біля Батурина

посаду інспектора при «Физикате в Санкт-Петербурге» Міністерства внутрішніх справ [7, 335]. Був нагороджений орденами «Святой Анны 2-ой степени, Владимира 4-ой степени, алмазными знаками Святой Анны» та мав звання «штаб-лекарь» [8, 72].

Михайло Фомич після смерті свого батька та графа Кирила Розумовського переїхав із Батурина до Санкт-Петербургу і з 1807 р. став працювати доктором у VI Межевій канцелярії.

Третій син – Олександр – мав військове звання прапорщика і проходив службу в Єгерському полку 4-ї гвардійської піхотної бригади [9, 180].

Голодне і холодне сільське дитинство К.Г. Розумовського наклало відбиток на його фізичний стан і здоров'я, «нагородивши» складною, важкою, невиліковною і хронічною хворобою – ревматизмом, яка, за влучним висловом, «лиже суглоби і кусає серце». В листі до імператриці Єлизавети Петрівни в серпні 1757 р. Кирило Григорович просить дозволу повернутися у вересні до столиці, оскільки «сырой и гнилой воздух» Глухова шкодить його здоров'ю: «Болезнь в правом боке, которая началась уже у меня более четырех лет и почти всего меня высушила, перестала было на несколько месяцев, как я себя отдал в руки доктору Крузу, а ныне чувствительно опять показался. Ежели же мне остаться осень и зиму в Глухове, то самовидец тому Бог, что она меня преодолет» [10, 28]. Він ще наголошує, що його хвороба, «кажется, не по летам моим к гробу меня ведет» [11, 536].

Пристойні умови проживання у зрілому віці дали можливість останньому гетьману успішно боротися і стримувати розвиток хвороби, прожити досить довге, як на той час, життя – 74 роки, 9 місяців і 22 дні. Але ускладнення хвороби і розвиток нових недуг (поліартриту, серцево-судинної недостатності, подагри, астми тощо) даватимуть про себе знати протягом усього життя, а в останні 19 років змусять взятися за милиці, заберуть можливість писати листи і навіть підписувати документи.

Надвірний радник, доктор медицини Ф. Дуссик

постійно знаходився при К. Розумовському протягом 18 років і став його улюбленцем. Між ними склались особливі стосунки: спересердя гетьман лаявся, називаючи лікаря «ослом», «дурнем», «козлом», але тут же відходив і мирився, бо без нього не міг обходитись ні хвилини. В родинній хроніці гетьмана Дуссик відомий під іменем Чубук. Так у в листі від 21 січня 1791 р. до сина Андрія Кирило Григорович пише: «Нога моя в тому ж самому стані, лише Чубук каже, що вона краще, але Чубук дурак, как лошадь...» [2, 449].

Останні роки життя К. Розумовський страждав від хвороб суглобів і судин нижніх кінцівок, які практично не піддавались лікуванню.

На початку 1800 р. син гетьмана, Андрій, приїхав до Батурина з Відня. У листі до своєї дружини він розповідає: «Я имел несказанное счастье застать доброго батюшку в гораздо лучшем состоянии, чем я предполагал... Он обедает за столом со всеми, ест с большим аппетитом и это, как кажется, ему не вредит, но зато почти уже не ходит. Он с трудом передвигается... опираясь одной рукой на костыль, а другою на своего камердинера. Ноги его стянуты в бинтах, что несомненно способствует их онемению. Батюшка носит бандаж и на руках. Дурные соки бросились к оконечностям и слава Богу, это освободило грудь и он уже давно не страдает одышкой...» [2, 470]. Син, не маючи медичної освіти, декілька разів з повною впевненістю із радістю повторює: «Батюшка гораздо бодрее... С наступлением весны ноги его поправляются...».

У лютому 1800 р. дійсний статський радник Ніколаєв після відвідин Розумовського доповів Київському генерал-губернатору А.А. Беклешову: «В местечке Батурина нашел я графа Кирилла Григорьевича без ног и ходит он не может, а возят его в колясочке. Также на левой руке у кисти, на суставе, большая шишка, отчего худо и рукой владеет» [2, 471].

Такий стан здоров'я графа підтверджує і син Андрій в листі до своєї дружини: «Батюшка почти не владеет ногами, с ним делается одышка и он очень страдает, когда, едва передвигаясь, с помощью костылей, пройдет несколько шагов. Он страдает даже сидя. Доктор говорит, что общее состояние здоровья удовлетворительно, что не только он может еще прожить несколько лет, но даже можно бы было помочь местному страданию, ежели бы он согласился на путешествие к минеральным водам» [2, 473].

Про поїздку до Карлсбаду (Карлсвих Вар) пише і сам хворий: «Чубук меня уговаривает в Карлсбад шествие предпринять, почитая весьма сіе полезным здоровьем моему. Я еще не решился на сіе...» [2, 468].

Незважаючи на всі заходи, стан здоров'я гетьмана стрімко погіршувався. Погодившись на поради лікаря Дуссика, він почав збиратись до Карлсбада. Для поїздки у Лондоні була замовлена і доставлена до Батурина розкішна, позолочена, з гербом гетьмана карета. Поїздка зірвалась. До цього додалась інша

біда – 20 грудня 1801 р. раптово помер вірний, улюблений, нерозлучний лікар Дуссик. Це був справжній удар для хворого, він ледве пересувався за допомогою милиць і камердинерів.

Фому Петровича Дуссика поховали на скиті Батуриного Микола-Крупницького монастиря, «верстах в одинадцяти від Батурина» [12, 21]. Над могилою на мурованому цегляному фундаменті був встановлений пам'ятник, виготовлений з монолітного сірого граніту з горельєфним скульптурним зображенням.

У своїй науковій доповіді «Поховання Хоми Дуссика на території скитка Батуриного Микола-Крупницького монастиря» на XI Батуриноських читаннях (2011 р.) науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця» А.І. Потребенко наголосила на можливості встановлення приблизних розмірів надгробку. Виходячи із розмірів середньостатистичної надгробної плити, довжина її має бути близько 170 см, висота – 100 см, ширина – 60 см. Верхня та нижня частини надгробка оздоблені виступаючими карнизами. Передня частина гробниці прикрашена ліпниною у вигляді звисаючої тканини флер – покривала забуття. Бокова частина плити прикрашена двома сонцями-квітками, що у надгробній символіці виступають не тільки символом небесного світила, а і воскресіння. На флері зображені фігури двох римських жінок в античному одязі, які стоять на раковинах і підтримують руками епітафію: «Под сим каменем положено тело почившего раба Божия господина надворного советника, медицины доктора Фомы Петровича Дуссика, скончавшегося в Батурине 1801 года декабря 20 дня. Жития его было 36 лет. Да почит с миром» [13, 237].

Дослідник Батуриного краю В. Різниченко побував на могилі лікаря 14(27) липня 1914 р. Під враженням побаченого у своїй книзі він запише: «Широкі – Батуриноські степи!.. Не мало крові пролилось на них за кращу долю України, не мало забутих, самотніх могил розкидано на їх безкраїх просторах. ... До сеї категорії належить і могила «надворного советника, медицины доктора Фомы Петровича Дуссика. Нікому з широкого українського громадянства вона не відома; забута, закинута, далека від усяких культурних, освічених центрів, позбавлена якої-небудь охорони перед атмосферичними явищами природи і хижачкою рукою некультурної людини, швидко швидко доживає вона свого і так уже недовгого віку: розбивається і зникає на все горельєфна орнаментация її, ізтирається епітафія і т. п.» [12, 17]. Тоді ж дослідник зробив фотографію, а потім виготовив «листовні картки», які називались «Могила придворного гетьманського лікаря Хоми Дуссика біля Батурина». Декількома роками раніше, у 1910 р., батуриноський фотограф Микола Бокань також сфотографував надгробок, і його світлина зберігається у фондовій колекції НІКЗ «Гетьманська столиця». На ній бачимо пам'ятник, його оздоблення та місце розташування на цвинтарі, де доволі видніються хрести, чагарники та дерева.

Пророкування В. Різничека, що «міцний зуб часу і безпощадна рука вандала ні перед чим не зупиняються і все руйнують на своєму шляхові...», збулись [12, 24]. Прошли роки, і вже на кладовищі немає пам'ятника, загубилась серед поховань і могила придворного гетьманського лікаря Хоми Петровича Дуссика. Дякуючи українському історичному Василю Федоровичу Різниченку, маємо хоча б опис надгробного пам'ятника Хоми Петровича.

Посилання

1. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Том 2. Полк Нежинский. – К., 1898. – 559 с.
2. Васильчиков А.А. Семейство Розумовских. – СПб., 1880. – Т. I. – 601 с.
3. Медицина в Україні. Видатні лікарі XVIII– першої половини XIX ст. Біобібліографічний словник. Додатковий випуск I. – К., 2002. – 196 с.
4. Чистович Я. История первых медицинских школ в России. – СПб., 1883. – 1034 с.
5. Грандо О. Визначні імена в історії української медицини. – К., 1997. – 246 с.
6. Месяцеслов и общий штат Российской империи на 1833 год. Часть первая. – СПб., 1832. – 800 с.
7. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи, на лето от Рождества Христова 1807. Часть первая. – СПб., 1806. – 262 с.
8. Российский медицинский список. Изданный Медицинским департаментом Министерства внутренних дел на 1827 год. – СПб., 1826. – 406 с.
9. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи, на лето от Рождества Христова 1822. Часть первая. – СПб., 1821. – 486 с.
10. Болотина Н.Ю. Последний гетьман Малороссии и Войска Запорожского – граф Кирилл Григорьевич Разумовский // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVI. – С. 27–32.
11. Васильчиков А.А. Семейство Разумовских / Оснадацатый век. Исторический сборник, издаваемый Петром Бартевым. Книга вторая. – М., 1869. – 604 с.
12. Різниченко В.Ф. На могилі придворного гетьманського лікаря Хоми Дуссика біля Батурина // 3 минулого Батурина. – К., 1916. – С. 40.
13. Опис пам'ятника на могилі особистого лікаря К. Розумовського Х. Дуссика в Батуриноському Крупницькому Миколаївському монастирі, 1801 р. // Батурино: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів. Вид. 2-е, доповн. – Чернігів, 2012. – С. 882.

Никитин В.Г., Терех Н.И. Ф.П. Дуссик – личный лекарь гетмана Украины К.Г. Разумовского

На основании исторических источников исследуется жизненный путь лекаря Ф.П. Дуссика – личного доктора гетмана Украины, графа К.Г. Разумовского. Наводятся сведения о некоторых заболеваниях гетмана.

Ключевые слова: лекарь, Батурино, надворный советник, гетман, надгробный памятник.

Nikitin V.H., Terekh M.I. F.P.Dussik – the personal doctor of the Hetman of Ukraine Kyrylo Rozumovskiy

On the basis of historical sources briefly examines the life of doctor F. P. Dussik, personal physician Hetman's count of K. Rozumovskii. Some diseases of the Hetman are also analyzed.

Key words: doctor, Baturyn, court counsellor, Hetman, a funerary monument.

14.03.2015 р.